Урок беларускай мовы па тэме “Займеннік як часціна мовы: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля. Пачатковая форма. Разрады займеннікаў па значэнні”
(6 клас)

Міцкевіч Тамара Мікалаеўна,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі
гімназіі Шчучына

Урок з’яўляецца ўводным па тэме “Займеннік”. Ён распрацаваны з апорай на тэхналогію развіцця крытычнага мыслення праз чытанне і пісьмо, якая спрыяе развіццю ў вучняў навыкаў мыслення, умення ставіць перад сабой мэты, самастойна набываць патрэбныя веды, прымяняць іх на практыцы, бачыць праблемы і шукаць шляхі іх вырашэння. Этапы ўрока аб’яднаны тэмай “Прырода і чалавек – адно цэлае”, прымеркаванай да Дня Зямлі.

Мэта: арганізацыя пазнавальнай дзейнасці па засваенні вучнямі паняцця пра займеннік як часціну мовы.

Задачы:

– садзейнічаць практычнаму засваенню стылістычнай своеасаблівасці ўжывання некаторых займеннікаў у маўленні, спрыяць фарміраванню камунікатыўна-маўленчай кампетэнцыі, развіццю памяці, увагі, мыслення, умення аналізаваць вучэбны матэрыял, характарызаваць, даказваць, складаць апорныя схемы па тэме, рабіць высновы;

– спрыяць развіццю культуры маўлення;

– садзейнічаць выхаванню патрыятычных пачуццяў, выхоўваць беражлівыя адносіны да прыроды і навакolля.

Абсталяванне: вучэб. дапам. па беларускай мове для 6-га класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання Валочка Г.М., Зелянко В.У., Мартынкевіч С.В., *Мн.”Нацыянальны інстытут адукацыі” 2020., магнітная дошка, магніты, карткі з дыдактычным матэрыялам; лісты паперы для групавой работы, фламастары*;*“Тлумачальны слоўнік беларускай мовы”. Баханькоў А. Я., Гайдукевіч І. М., Мн.,” Народная асвета” 1990.*

Ход урока

I. Арыентацыйна- матывацыйны этап

1. Уступнае слова настаўніка. Знаёмства з планам дзейнасці на ўроку.

2. Актуалізацыя суб’ектыўнага вопыту.

Вучням прапануецца суаднесці выразы з датамі (на дошцы размешчаны карткі ў пэўнай паслядоўнасці, прыём “Мазгавы штурм”).

Дзень аховы навакольнага асяроддзя	5 чэрвеня
Дзень памяці ахвяр на ЧАЭС	26 красавіка
Акцыя “Дзень без аўтамабіля”	22 верасня
Сусветная акцыя “Гадзіна Зямлі”	29 сакавіка
Міжнародны дзень энергазберажэння	11 лістапада
Дзень Зямлі	22 красавіка

Пытанні вучням:

– Ці прымаеце вы ўдзел у прапанаваных акцыях?

– Як вы лічыце, якой тэмай будуць аб’яднаны этапы ўрока?

(*Тэма прыроды, ахова наваколля, беражлівыя адносіны да прыроды…)*

– Да якой асноўнай даты прымеркавана тэма аховы прыроды?

(22 красавіка – Дзень Зямлі.)

Індывідуальнае заданне для вучня.

Даведка:

Дзень Зямлі

22 красавіка адзначаецца Дзень Зямлі. Ідэя правядзення экалагічнага свята належыць амерыканскаму вучонаму. Упершыню акцыя прайшла ў ЗША ў 1990 годзе. Яна сабрала дваццаць мільёнаў чалавек. Удзельнікі чыталі лекцыі па ахове прыроды, саджалі дрэвы. У 1990 годзе Дзень Зямлі стаў міжнародным. У гэты дзень кожны можа дапамагчы прыродзе. Звычайна Дзень Зямлі святкуецца 22 красавіка. Але многія адзначаюць Тыдзень Зямлі ці Месяц Зямлі. Нехта святкуе яго ў дзень вясенняга раўнадзенства 21 сакавіка. А нехта 5 чэрвеня ў Дзень аховы навакольнага асяроддзя. На самай справе кожны дзень павінен стаць Днём Зямлі! (*Паводле І. Бышнёва.*)

Пытанне вучням:

– З якой мэтай была ўсталявана гэтая дата?

(*Дата была ўсталявана з мэтай штогод нагадваць чалавецтву пра страшэнныя экалагічныя катастрофы і заклікаць кожнага задумацца аб тым, чым ён можа дапамгчы ў вырашэнні экалагічных праблем*).

Настаўнік. Дэвізам нашага ўрока будуць словы народнага паэта Беларусі П. Панчанкі:

“Сябры, давайце будзем хвалявацца
За ўсіх, за ўсё: за зерне і дзіця…”

– Якую думку хоча данесці нам П. Панчанка? *(Мы павінны клапаціцца пра ўсё жывое на зямлі, пра будучыню дзяцей, пра будучыню нашай планеты…*)

ІІ. Матывацыйна-арыенціровачны этап

1. Настаўнік агучвае тэму ўрока, стварае ўмовы для вызначэння мэты і задач урока.

<u>Пытанні вучням:</u>

– Што вам вядома па тэме?

– Якую мэту і задачы вы паставіце перад сабой?

2. Складанне плана вывучэння тэмы на картках (*карткі мацуюцца на дошку*):

Займеннік як часціна мовы:

– агульнае значэнне,

– марфалагічныя прыметы,

– сінтаксічная роля,

– пачатковая форма,

– разрады займеннікаў па значэнні (азнаямленне).

3. Зварот да другога эпіграфа:

"Багатым стане той, хто навучыцца цаніць тое, што ў яго пад нагамі, берагчы тое, што ён бачыць вачамі, ахоўваць тое, што чуе вушамі" (японская прыказка).

<u>Пытанні вучням:</u>

– Што знаходзіцца ў нас пад нагамі? Што ў нас перад вачамі? (*Зямля з яе прыроднымі багаццямі, з яе дзівоснай прыгажосцю…)*

–Як разумеце сэнс выслоўя?

– Назавіце самастойныя часціны мовы, якія ўжыты ў прыказцы (*назоўнікі, прыметнікі, дзеясловы, займеннікі).*

– Назавіце займеннікі (*той, хто, тое, што, яго, ён,…).*

– Па якіх прыкметах вылучылі, што гэта займеннікі?

4. Работа над практыкаваннем 412*(вусна).*

Настаўнік. Прачытайце тэкст "Ад роду да народу".

Я,Ты, Ён, Яна – людзі на планеце Зямля.

У кожнага чалавека сваё **Я**. Кожны чалавек – Асоба! Кожнае чалавечае жыццё – Кніга!

А сам чалавек – гэта цэлая планета.

А як бы чалавек ні выстаўляў сваё Я, ён заўсёды павінен помніць пра сваіх бацькоў і дзядоў. За сто гадоў мяняецца прыкладна тры пакаленні людзей. У такім выпадку наша **Я** атрымала спадчыну ад дзесяці пакаленняў. Яны на працягу стольких гадоў "ляпілі" сённяшняга цябе, мяне, яго, яе… Ці апраўдваем іх давер?(*У.Ліпскі*)

<u>Пытанні і заданні вучням</u>**:**

– Як вы вызначыце тып тэксту? Абгрунтуйце сваю думку (*разважанне, бо ў першым сказе аўтар выказвае думку, а потым разважае і прыводзіць доказы*).

– Як разумееце апошні сказ тэксту?

– Чаму вучаць нас нашы продкі? (*Помніць сваіх бацькоў і дзядоў, захоўваць спадчыну…)*

– Згодны з аўтарам, што кожнае чалавечае жыццё – Кніга?

– Якое значэнне мае слова "**Я**" ў тэксце?(*Я – асоба.*)

– Да якой часціны мовы яно адносіцца? (*Займеннік*)

– Назавіце ў тэксце іншыя займеннікі, якія ўказваюць на асобу (я*, ты, ён, яна).*

– Вызначце сінтаксічную фунцыю займеннікаў у першым сказе *(дзейнік).*

II. Аперацыйна-пазнавальны этап.

1. Работа з тэарэтычным матэрыялам (параграф 65, с. 200, прыём "Дапоўні сказ"):

– Прачытаць параграф і дапоўніць сказы:

Займеннік – гэта… ____________________ часціна мовы,

якая… ____

а толькі… ____

ужываецца замест… ____.

Усе займеннікі змяняюцца па…______________________________________

могуць змяняцца па… ____.

сінтаксічная роля ў сказе… ____

пачатковая форма … ____

разрады (*гл. с. 202 – зачытаць назвы разрадаў і прыклады*)

Узор выканання:

– Займеннік – гэта часціна мовы,

– якая не называе прадметы, прыметы, колькасць, а толькі указвае на іх;

– ужываецца замест назоўніка, прыметніка, лічэбніка;

– усе займеннікі змяняюцца па склонах;

– *могуць змяняцца па родах і ліках;*

– сінтаксічная роля ў сказе – усе члены сказа;

– *пачатковая форма – назоўны склон, адзіночны лік.*

– разрады: асабовыя, зваротны, пытальныя, адносныя прыналежныя, указальныя, азначальныя, няпэўныя, адмоўныя.

2.Засваенне новых ведаў і спосабаў дзеяння.

Вучні працуюць у парах, запісваюць прыказкі.

Растлумачыць сэнс прыказак, уставіць па сэнсе займеннікі і вызначыць іх сінтаксічную функцыю.

Прыказкі:

1 рад. Зямля ***нас*** (*дапаўненне*) корміць, але есці ***ні ў кога (дапаўненне)*** не просіць

2 рад**. Усякай** (*азначэнне*) птушцы **сваё** (*азначэнне*) гняздо міла.

3 рад**. Кожная***(азначэнне)* сасна спявае песню **свайму** (азначэнне) бору**.**

2. Заданне "Збяры прыказку". (*Дзевяць вучняў атрымліваюць карткі са словамі, знакамі прыпынку, выходзяць да дошкі і кожны становіцца так, каб атрымаўся выраз.*

Той Бацькаўшчыну любіць, **хто ёй** сумленна служыць.

Растлумачыць сэнс выслоўя, назваць займеннікі, вызначыць разрад і сінтаксічную функцыю займеннікаў.

3. Вусна перакласці сказ на беларускую мову:

К**а**ждый год с 15 ноября по 15 декабря в наш**е**й стране проходит акция "Сбережём природные ресурсы и электроэнергию". (*Сказ запісаны на дошцы ці на картках*).

*(Узор: К**о**жны год з 15 лістапада па 15 снежня ў наш**а**й краіне праходзіць акцыя "Зберажом прыродныя рэсурсы і электраэнергію").*

День Земли является праздником чистой Земли, Воды и Воздуха. В этот день вспоминают об экологических катастрофах, люди задумываются о том, что могут сделать для решения таких проблем, преодолев свое равнодушие..

– Ці адрозніваецца напісанне займеннікаў у рускай і беларускай мовах? Растлумачце правапіс займеннікаў.

ІІІ. Кантрольна – ацэначны этап

Праца ў групах. (*Вучні атрымліваюць карткі з тэкстам, лісты паперы, рознакаляровыя маркеры, фламастары*). Ужываючы розныя займеннікі, адказваюць на пытанні, запісваюць на лістах).

Група 1. Работа з тэкстам "Гамані, лес!"

Гамані, лес, пакуль стаіш. Чаруй сваімі незлічонымі фарбамі і іх адценнямі. Але сцеражыся неразумных чалавечых дзеянняў. Усё жывое тваё асцерагаецца чалавека. І не без прычыны. Чалавек падыходзіць да дрэва з сякерай. Яно пачынае трапятаць лісцем. Птушка адводзіць чалавека ад гнязда свайго, знарок рызыкуе сабой. Звер пазбягае перасячэння сваіх і людскіх сцежак. Самае небяспечнае для цябе – чалавек. Ён бярэ ў цябе ўсё, што ты можаш даць. Ён бярэ ў шмат разоў больш, чым можна спажыць. Адсюль беды твае і ўсёй прыроды. (*Паводле У.Саламахі.*)

Заданні вучням:

1) прачытайце тэкст, вызначце асноўную думку (для чаго?);

2) вызначце займеннікі і іх разрад у 1-4 сказах;

3) растлумачце выраз: ***Але сцеражыся неразумных чалавечых дзеянняў;***

4) уявіце, што вы дрэвы ў лесе. Якія пачуцці ўзнікаюць у вас? Апішыце свае

эмоцыі, ужываючы займеннікі.

Група 2. **Работа з тэкстам “Зямля – карміцелька”**

Зямля – карміцелька. У чым жа яе сіла? ________ў верхнім цёмна-шэрым ці карычневым слоі, які пакрывае тоўшчу безжыццёвага грунту. Гэта – глеба. **Яна** корміць і поіць ________ **р**аслінны свет, а значыць жывёл, чалавека. Глеба служыць месцам жыцця многіх відаў жывёл. Яны рыхляць ________, робяць пранікальнай для вады і паветра. Ахоўвайце __________ зямлю-карміцельку.

Заданні вучням:

1) прачытайце тэкст, уставіўшы прапушчаныя займеннікі (*словы для даведак: яе, нашу, яна, увесь*);

2) вызначце асноўную думку (для чаго?);

3) сфармулюйце 2-3 законы па ахове зямлі.

Група 3. Работа з тэкстам “Як весці сябе ў прыродзе?”

Не рвіце без патрэбы кветак. Яны вельмі цудоўныя ў полі, на вадзе. Не высякайце без патрэбы дрэвы і кусты. Не забруджвайце лясныя паляны, берагі рэк і вадаёмы паперай, бляшанкамі, анучамі, шклом. Не рзбурайце мурашнікі, гнёзды птушак, жыллё другіх жывёл. Беражліва адносцеся да ўсіх жывёл. Не бярыце яек з гнёздаў. Калі выпадкова раскрылі гняздо – аднавіце яго маскіроўку. Захоўвайце правілы палявання і рыбалоўства. Не пакідайце сваіх слядоў у выглядзе надпісаў. Будзьце актыўнымі абаронцамі прыроды. **Выхоўвайце ў сябе і ў другіх беражлівыя адносіны да яе.**

Заданні вучням:

1) прачытайце тэкст, вылучыце асноўную думку;

2) назавіце займеннікі ў тэксце;

3) вызначце сінтаксічную функцыю займеннікаў у апошнім сказе;

4) сфармулюйце правілы адпачынку (на аснове тэксту) на прыродзе.

Група 4. Работа з тэкстам “ Дзень Зямлі”

22 красавіка адзначаецца Дзень Зямлі. Ідэя правядзення экалагічнага свята належыць амерыканскаму вучонаму. Упершыню акцыя прайшла ў ЗША ў 1990 годзе. Яна сабрала дваццаць мільёнаў чалавек. Удзельнікі чыталі лекцыі па ахове прыроды, саджалі дрэвы. У 1990 годзе Дзень Зямлі стаў міжнародным. У гэты дзень кожны можа дапамагчы прыродзе, сваёй планеце. Звычайна Дзень Зямлі святкуецца 22 красавіка. Але многія адзначаюць Тыдзень Зямлі ці Месяц Зямлі. Нехта святкуе яго ў дзень вясенняга раўнадзенства 21 сакавіка. А нехта 5 чэрвеня ў Дзень аховы навакольнага асяроддзя. На самай справе кожны дзень павінен стаць Днём Зямлі! (*Паводле І. Бышнёва.*)

Заданні вучням:

1) прачытайце тэкст, вызначыце тэму і асноўную думку.

2) дапоўніце сказ, ужываючы займеннікі: У гэты дзень я далучуся да акцыі і…

3) Я параю сваім аднакласнікам…

Вучні прымацоўваюць лісты з рэкамендацыямі на дошцы, агучваюць матэрыял. Астатнія ўважліва слухаюць і дапаўняюць. Фармулююць асноўныя правілы беражлівага стаўлення да Зямлі.

<u>Пытанні вучням:</u>

– Якая работа праводзіцца ў гімназіі па зберажэнні прыродных рэсурсаў? (*праводзяцца акцыі "Чысты вадаём", "Пасадзі дрэўца, кветку", "Чысты лес", "Чысты бераг возера", "Дадзім другое жыццё адходам", збор макулатуры, збор батарэек…)*

– У якіх акцыях вы прымалі ўдзел?

IV. Рэфлексійны этап

Ці ўдалося дасягнуць пастаўленай мэты?

З урока я даведаўся…

На ўроку я задумаўся

Цяпер я ведаю, што….

Цяпер я буду (змагу)…

V. Дамашняе заданне

Параграф 65.

Заданне на выбар:

Пр.414 ці пр.416

Крыжаванка па тэме "Разрады займеннікаў"

<u>https://learningapps.org/1018243</u>

Заданне на выбар (9–10 б.):

1. Напісаць пісьмо – пасланне чалавеку ад імя расліны, жывёлы ці птушкі, ужываючы займеннікі.

2. Прыдумаць для жыхароў горада (вёскі) 5-6 мерапрыемстваў, акцый да Дня Зямлі, ужываючы займеннікі.

Настаўнік. "Дзень Зямлі – кожны дзень!". Такі дэвіз павінен быць у кожнага з нас. Дух Дня Зямлі заключаецца ў тым, каб зрабіць клопат аб навакольным асяроддзі штодзённай звычкай. Такія простыя дзеянні, як перапрацоўка, эканомія вады і скарачэнне спажывання электраэнергіі, могуць аказаць значны ўплыў на экалогію, калі іх пастаянна выконваць. Мы павінны клапаціцца пра ўсё жывое на зямлі, пра будучыню дзяцей, пра будучыню нашай планеты…

"Сябры, давайце будзем хваляваць

За ўсіх, за ўсё: за зерне і дзіця…"(П.Панчанка).

Літаратура

1. Беларуская мова: навучальныя і кантрольныя дыктанты 5-9 класы: дапам. для настаўнікаў устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / Г.М. Валочка [і інш.] – Мінск : Аверсэв, 2012. – 224 с.
2. Валочка, Г. М. Беларуская мова: вучэб. дапам. для 6-га класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання/ Г. М. Валочка, В. У. Зелянко, С. В. Мартынкевіч. – Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2020. – 238 с.